

„AMICIȚIA STINSĂ DISTILEAZĂ TOTDEAUNA FIERE!” ALEXANDRU MARGHILOMAN ÎN JURNALUL DE RĂZBOI AL REGINEI MARIA (1918)

Doctor în istorie, profesor asociat Facultatea de Istorie, Universitatea din București. Domenii de preocupare: istoria României, istorie militară, istoria serviciilor de informații. Cărți publicate: *Istoria serviciilor de informații/contrainformații românești în perioada 1919–1945*. Iași: Casa Editorială Demiurg, 2010 (lucrare distinsă de Academia Română cu premiul *Mihail Kogălniceanu*); *Serviciul de Informații al României în Războiul de Întregire Națională (1916–1920)*. București: Editura Militară, 2012; *Spioni, spioane și dandanale în România neutră (1914–1916)*. București: Editura Militară, 2016; *Spioni, spioane și dandanale în România războinică (1916–1919)*. București: Editura Militară, 2019; *Informații, propagandă și contraspionaj în Transilvania, Ungaria și Banat (1918–1920)*. București: Editura Militară, 2020; *Bătălia de la Stalingrad (1942–1943) Studii, analize și memorii românești*. București: Editura Militară, 2023.

Alin SPÂNU

„Amiciția stinsă distilează întotdeauna fier”

Alexandru Marghiloman în jurnalul de război al reginei Maria

Rezumat. Regina Maria a fost o personalitate în societatea autohtonă de la sosirea în România, iar ea s-a atașat de oameni, locuri, obiceiuri și a făcut tot posibilul să arate public acest lucru. Spirit multilateral, pasionată și pasională, regina Maria și-a așternut pe hârtie gândurile, sentimentele, dorințele și nemulțumirile. Scrisul său alternează de la căldura sentimentelor pentru persoanele agreeate până la critici extrem de dure față de cei neagreați. Alexandru Marghiloman nu a fost simpatizat de regină, iar de la numirea ca prim-ministru regina l-a zugrăvit în culorile cele mai închise. Uneori, hârtia a suportat mai mult decât a putut vorbi regina, iar antipatia față de Marghiloman s-a menținut și după încheierea Războiului de Întregire. De menționat că unele fapte și atitudini menționate de regină sunt prezentate diferit în memoriile lui Marghiloman, ceea ce denotă, o dată în plus, subiectivismul celor care aștern pe hârtie mai degrabă dorințele decât realitățile.

Cuvinte-cheie: Alexandru Marghiloman, regina Maria, jurnal, memorii, critici.

“Extinguished friendship always distils gall”

Alexandru Marghiloman in Queen Maria’s war diary

Abstract. Queen Maria was a great personality in the native society since arriving in Romania, and she attached herself to people, places, and customs and did her best to show this publicly. A passionate multilateral spirit, Queen Maria laid her thoughts, feelings, desires and grievances on paper. Her writing alternates from warm feelings for the ones she liked to extremely harsh criticism of the disagreeable ones. Alexandru Marghiloman was not the queen’s favorite, and since his appointment as prime minister, she painted him in the darkest colors. Sometimes the paper bore more than the queen could speak, and her antipathy towards Marghiloman persisted even after the end of the Greater War. It should be noted that some facts and attitudes mentioned by the queen are pictured differently in Marghiloman’s memoirs, which denotes, once more, the subjectivity of those who put down on paper wishes rather than realities.

Keywords: Alexandru Marghiloman, queen Mary, diary, memories, critics.

Regina Maria a fost o personalitate de prim rang în societatea autohtonă încă de la sosirea în România ca prințesă moștenitoare. Destul de repede s-a atașat de oameni, locuri, obiceiuri și a făcut tot posibilul să arate public acest lucru. Atât ca prințesă moștenitoare (1892–1914), cât mai ales ca regină (1914–1927), s-a afirmat ca un demn reprezentant al cauzei românești și, nu de puține ori, a demonstrat un patriotism înflăcărat. Spirit multilateral, pasionată și pasională, implicată în multe acțiuni/decizii politice, militare și sociale, regina Maria și-a așternut pe hârtie gândurile, sentimentele, dorințele și nemulțumirile. Nu știm dacă și-a dorit ca memoriile să-i fie publicate, dar acest lucru s-a întâmplat. Scrisul său scoate la iveală o serie de amănunte din viața familiei regale, a aristocrației și burgheziei, a zonei politice (partide, guverne, parlamente), precum și a diverselor persoane cu care a intrat în contact. Relațiile apropiate, chiar intime, cu Barbu Știrbey [1], devenit administratorul Domeniilor Coroanei, a cărei soră era căsătorită cu Ion (Ionel) I.C. Brătianu, președintele Partidului Național Liberal, au apropiat-o pe regină de această zonă a eșichierului politic și l-au influențat pe regele Ferdinand în luarea anumitor decizii.

Alexandru Marghiloman [2] s-a născut bogat, tatăl său, Ion (Iancu) îmbinând succesul în afaceri cu cel politic. Iancu Marghiloman a fost primar în Buzău (1848), prefect de Buzău (1855–1858) și parlamentar (prima dată ales în 1855), căsătorit cu Irina Isvoranu, provenită dintr-o familie de boieri olteni foarte bogați. Așadar, Alexandru Marghiloman a avut tot ce-i trebuie pentru a se ocupa de afaceri sau a se implica în politică. Le-a făcut pe amândouă cu succes, mai ales că de la vârsta de 30 de ani a fost ales deputat conservator, ulterior senator, iar de la 34 de ani a fost numit în funcții ministeriale, ajungând președintele Partidului Conservator (din 1914) și prim-ministru (martie-octombrie 1918). În 1890 s-a căsătorit cu Eliza Știrbey, însă cei doi au divorțat în 1906. Peste mai puțin de un an, în martie 1907, Eliza se va recăsători cu Ion (Ionel) I.C. Brătianu, liderul Partidului Național Liberal (din 1909) și premier de mai

multe ori (1909–1910, 1914–1918, 1918–1919, 1922–1927). Relațiile dintre regina Maria și Alexandru Marghiloman au fost politicoase, dar niciodată apropiate. Cei doi se întâlneau la cursele de cai de la hipodrom, unde caii conservatorului câștigau de multe ori derby-urile, și la Crucea Roșie, unde Marghiloman era președinte. Părerile reginei despre politicianul buzoian au fost, probabil, influențate de originea sa anglo-rusă, de anturajul pro-liberal și de opțiunile politice conservatoare, mai puțin belicoase și mai aproape de realitățile naționale.

Izbucnirea Primului Război Mondial (1914) a pus România într-o dilemă: deși făcea parte din alianța cu Germania și Austro-Ungaria, majoritatea societății autohtone dorea să se alăture Angliei și Franței. Prin urmare, la Consiliul de Coroană din 21 iulie/3 august 1914 majoritatea celor prezenți a fost de părere ca țara să rămână în neutralitate față de conflictul abia izbucnit. După doi ani, timp în care au fost analizate interesele naționale și opțiunile existente, România s-a îndreptat către Antanta, adică Anglia, Franța, dar și Rusia, țara din cauza căreia s-a optat, la un moment dat (1883), pentru aderarea la Puterile Centrale (Germania și Austro-Ungaria). La 14/27 august 1916 a fost convocat un Consiliu de Coroană, la care majoritatea a votat pentru intrarea în război împotriva Imperiului austro-ungar. Regina Maria a notat că politicienii conservatori Titu Maiorescu, Petre P. Carp, Theodor Rosetti și Alexandru Marghiloman „s-au opus” [3, p. 108] renunțării la neutralitate. Marghiloman „mersese prea departe într-o direcție ca să se mai poată întoarce acum atât de repede, dar a fost politicos, cum e întotdeauna” [3, p. 108]. „Direcția” liderului conservator a fost explicată de regina Maria astfel: „Era pentru neutralitate și a dezvoltat teoria conform căreia era illogic să luăm partea unei tabere a cărei victorie ar pune Dardanelele și Constantinopolul în mâinile Rusiei, pe care o considera adversarul dintotdeauna al României” [3, p. 108]. Nu era doar o „teorie”, ci un adevăr, căci Rusia nu a făcut un secret din obiectivele sale, încă de la începutul secolului al XIX-lea: controlul gurilor Dunării și al strâmtorilor. Pentru controlul

gurilor Dunării a anexat Basarabia (1812), un teritoriu eminamente românesc, ce a reprezentat primul pas al politicii expansioniste ruse în această direcție.

A început războiul, cu succese militare inițiale în Transilvania, apoi eșecuri, retragerea în Moldova, refacerea armatei coordonată de Misiunea Militară Franceză și obținerea victoriilor în vara anului 1917. În tot acest timp, regina Maria s-a dovedit activă inclusiv pe front, unde a alinat suferințele militarilor, și a susținut rezistența armată chiar și atunci când această idee nu părea viabilă. La finalul anului 1917, bolșevicii au preluat puterea politică în Rusia, iar prima măsură a fost să solicite un armistițiu Puterilor Centrale pe toate fronturile. A doua etapă a constat în retragerea trupelor ruse aflate pe teritoriul statelor aliate în arealul național, însă lipsa unei metodologii a dus, imediat, la dizolvarea ordinii și disciplinei. Au urmat dezertări, debandade, violențe și dezordini publice, împotriva cărora armata română a fost obligată să intervină în forță. Pe acest fond, guvernul de la Iași nu a avut altă soluție decât să solicite și el armistițiul, apoi i s-a impus să deschidă negocieri de pace cu statele inamice (Germania, Austro-Ungaria, Bulgaria și Turcia). În consecință, Ionel Brătianu a demisionat (ianuarie 1918), fiind înlocuit de generalul Alexandru Averescu [4] (ianuarie-martie 1918), care a sperat că, fiind militar, va putea obține condiții de pace cât mai bune.

Nici nu a început bine anul 1918 că, la București, oamenii politici filo-germani au început a elabora planuri de viitor pentru România, bineînțeles sub egida Germaniei. Alexandru Marghiloman a primit o scrisoare de la Alexandru Beldiman, fost ministru plenipotențiar la Berlin între 1896 și 1916, care, între altele, a menționat că „Dinastia fiind nedemnă de orice încredere!” [5, p. 58], trebuia să fie îndepărtată. Dar, de fapt, esența mesajului era ca „influența reginei Maria nu trebuie să se mai poată exercita” [5, p. 58]. Destinatarul a notat că Beldiman „poate visa asemenea enormități” [5, p. 58], dar germanii nu vor fi de acord. La începutul lunii februarie 1918 delegații de la Iași au mers la București pentru primele tatonări diplomatice cu germa-

nii. În Capitală aceștia s-au întâlnit și cu o delegație de filo-germani, care au prezentat un act semnat de Petre P. Carp și ei, în care solicitau abdicarea regelui Ferdinand și înlăturarea actualei dinastii cu alta, tot germană. După ce a aflat, regina Maria i-a calificat pe semnatori drept trădători, însă în context a menționat că Marghiloman „e indiferent, el și Costică Arion [6] nu se alătură celorlalți – asta mă bucură, întotdeauna mi-au plăcut amândoi” [7, p. 390]. Nu aceeași părere o consemnează regina la finalul aceleiași luni (27 februarie/ 12 martie 1918), când se știa că generalul Averescu n-a obținut ameliorarea condițiilor de pace și urma să demisioneze. Se vehicula că numele viitorului premier era Alexandru Marghiloman. După o discuție cu Olga Prezan, soția generalului care conducea Marele Cartier General, autoarea a consemnat că „și ea e disperată – *l'Homme du Malheur* [Omul nenorocirii-*n.n.*] ne conduce către o distrugere totală, către robie. Cred că Nando a trimis după Marghiloman, lucru care în sine pare incredibil, extraordinar; mintea mea nu mai e în stare să urmărească evenimentele...” [7, p. 445].

Regele Ferdinand primește demisia generalului Averescu și îl numește pe liderul Partidului Conservator în funcția de premier. „Nu m-am întâlnit cu Marghiloman și mi-e groază să-l întâlnesc” [7, p. 447], a notat regina după aflarea numirii. În ultima zi a lunii februarie 1918, Barbu Știrbey îi spune că a discutat cu toți diplomații străini aflați la Iași „și cu toții îl preferă pe Marghiloman lui Averescu; mai bine un *bochofile* [filogerman-*n.n.*] pe față decât un *bochofile* care se pretinde antantist – primul se luptă cu tine deschis, al doilea te înjunghie pe la spate” [7, p. 449]. A doua zi (1/14 martie 1918), jurnalul este plin de eforturile reginei de a se reveni asupra numirii premierului: „Toată ziua mi s-au turnat în urechi versiuni diferite ale soluției Marghiloman. În general, erau marcate de o consternare îngrozită. (...) În noaptea aceea, înainte să ne fie trimiși acasă prietenii, am încercat din răspuțeri să obțin căderea celui *Homme du Malheur*, fiindcă vedeam în ea o ultimă speranță de salvare a situației – dar am eșuat, făcuse tot răul de care era capabil, nu mai

era nimic de salvat, iar pentru mine Marghiloman *n'est pas une solution!*" [7, p. 449]. Lucrurile se complică atunci când vine ministrul plenipotențiar francez, contele de Saint-Aulaire [9], cu care are o lungă discuție. Printre altele, acesta îi spune că, „fără îndoială, între Averescu și Marghiloman ar prefera sincer dușmanul fățiș, dar că față de celelalte țări soluția Marghiloman ar fi foarte greu de apărut. Înțeleg și mă înfior, nu știu încotro ne îndreptăm – încotro?” [7, p. 449-450]. La 6/19 martie 1918 cabinetul Marghiloman a depus jurământul în fața regelui. Regina a suferit enorm, însă după-amiază s-a întâlnit cu noul prim-ministru. „A urmat un moment foarte dureros – a trebuit să-l primesc pe Marghiloman. Firește, mi-a ușurat situația, întotdeauna e foarte amabil și mai mult decât dispus la compromisuri, dar a fost teribil, sinistru, să mă gândesc că, oricât de agreabil ne-am purta față unul cu celălalt, în ceea ce privește convingerile suntem adversari implacabili. Am vorbit de multe lucruri, aproape ca și cum am fi fost prieteni – dar dedesubt rămânea acel ceva teribil care ne desparte mai hotărât decât o mie de leghe fizice” [7, p. 461], a scris ea. Subiectul principal îl reprezentau condițiile de pace impuse de germani, unele draconice, care produceau multă amărăciune. Totuși, la 21 martie/3 aprilie 1918 memorialista era îngrijorată de „atmosfera pe care o răspândește în jurul său Marghiloman, deși din punctul lui de vedere cred că încearcă să facă tot ce poate” [7, p. 481].

Sfatul Țării de la Chișinău a votat, la 27 martie/ 9 aprilie 1918, Unirea Republicii Democrate Moldovenești cu România. Premierul român s-a aflat la Chișinău în timpul votului, iar a doua zi a revenit la Iași. Dintr-o simplă coincidență, regina și premierul s-au întâlnit în gara din Iași. Potrivit celor scrise, „trenul meu a sosit la cinci minute după al lui Marghiloman, care fusese la Chișinău și, la întoarcere, fusese primit cu multe ovații, iar acolo, pe peron, eu și actualul meu prim-ministru, care suntem *enfroid*, ne-am dat mâna în public, în fața mulțimii care aclama și ne-am felicitat de parcă întreaga lume ar fi fost o grădină de trandafiri. Ca să vezi, ca să vezi, măcar am avut parte în sfârșit

de un eveniment fericit, atât cât va dura – dea Domnul să dureze!” [8, p. 25]. La sfârșitul lunii martie 1918, premierul a solicitat o audiență la regină, care a considerat discuția drept „una dintre cele mai crude încercări din viața mea, să lucrez cu un guvern al cărui punct de pornire fundamental e diferit de al meu” [8, p. 35]. Premierul i-a arătat situația reală și a rugat-o să aibă o atitudine ponderată. Cel puțin în jurnal, autoarea s-a exprimat mai degrabă sentimental, dar extrem de vehement: „I-am spus că sunt gata, într-o oarecare măsură, să rămân liniștită ca să nu fac imposibilă munca guvernului, dar că trebuie să înțeleagă că nu cred deloc că am ales cauza cea dreaptă, ca înainte de nenorocirile noastre, că sunt una dintre cei care înving sau cad în numele unei cauze și nu dintre cei care își trădează steagul sau prietenii când vine ceasul încercării și că, dacă-și închipuie că voi da mâna cu dușmanul fiindcă s-ar putea să fie avantajos, se înșală. Mă împotrivesc lor cu mult mai multă vehemență acum, după pacea aceasta, decât pe când luptam împotriva lor; atunci erau adversarul meu loial și mult mai puternic, acum sunt stăpâni de sclavi vulgari și hoți de rând care vor să ne secătuiască țara de puteri și s-o supună la cele mai rele schingiuri” [8, p. 35-36]. Despre interlocutor a notat că a fost „elocvent, plăcut și amabil, cum îi e obiceiul. Dar eu sunt de părere că vede dușmanul prin lentile roz, cu un optimism foarte greu de suportat. Am fost, totuși, cum nu se poate mai prietenoși unul cu celălalt. M-a rugat ca, dacă mă deranjează ceva în mod deosebit, să trimit după el și să-i dau ocazia de a explica lucrurile. I-am spus că sunt întotdeauna o rivală sinceră – de fapt, prea sinceră, de aceea l-am chemat pe Mitilineu [10; 8, p. 36]”.

La 9/22 aprilie 1918 cei doi se revăd, după ce Barbu Știrbey și o sfătuiește pe regină să fie ceva mai conciliantă cu premierul. Acesta pleca la București pentru tratativele de pace cu Puterile Centrale și a trecut pe la palat. Regina a scris că „mi s-a cerut să fiu ceva mai amabilă cu el, să-l ajut cu munca lui dificilă. Am făcut ce am putut, cu inima sângerândă, dar umbra brutalității germane parcă se înălța amenințătoare deasupra mea în timp ce îi arătam un zâmbet

forțat” [8, p. 55]. La revenire, premierul l-a sfătuit „insistent” [8, p. 79] pe Barbu Știrbey să părăsească spațiul românesc, probabil pentru că era considerat de inamici „eminența cenușie” a reginei. Știrbey îi spune reginei de recomandare, dar „se aprinsese în el spiritul luptătorului. Le va ține piept” [8, p. 79]. De altfel, autoarea a considerat că, prin înlăturarea administratorului Domeniilor Coroanei, „i-ar face un mare deserviciu regelui, privându-l de cel mai destoinic prieten și slujitor” [8, p. 79].

Finalizarea negocierilor cu Puterile Centrale și semnarea tratatului de pace (24 aprilie/ 7 mai 1918) oferă reginei o nouă mostră de revoltă: „Crima a fost înfăptuită! S-a terminat! Am semnat că ne cedăm libertatea, nădejtile, bogățiile, onoarea, visul. Suntem sclavi, suntem mutilați, ciopârțiți, cu economia distrusă și, de parcă nu era îndeajuns, cei care ne-au făcut asta se așteaptă să le zâmbim – vorbesc despre stabilirea de relații prietenești cu România. Ah, brutele! Brute fără seamăn, îngrozitoare, băutoare de sânge” [8, p. 93-94]. Patru zile mai târziu regele Ferdinand a discutat cu Alexandru Marghiloman „toată după-amiaza” [8, p. 103], apoi a luat cina cu soția. După cină, Maria a tot încercat să afle de la soț ce au discutat și ce e de făcut în continuare, „dar nu vrea, se eschivează” [8, p. 103].

Regina a invitat la dejunul din 4/17 mai 1918 pe doamna general Constantin Coandă cu fiica, generalul Traian Moșoiu [11] și Rosetti-Bălănescu. O informație de la Moșoiu o face pe amfitrioană să erupă din nou, în jurnal, arătându-și antipatia pentru premier. Moșoiu a afirmat că generalul Eremia Grigorescu [12] „a dat un banchet în onoarea lui Marghiloman și, într-un discurs, s-a exprimat împotriva războiului așa cum a fost el purtat până acum! Ba chiar i-a declarat oficial lui Marghiloman că am intrat în luptă nepregătiți, iar Marghiloman i-a răspuns mulțumindu-i și spunându-i că pentru el vorbele eroului de la Mărășești cântăresc mai greu decât ale oricui!” [8, p. 114]. Informația este redată, dar nu verificată și nici analizată. Unele din afirmații sunt corecte (am intrat în război nepregătiți), altele de bun simț (cui îi place războiul?), dar asta n-o împiedică pe gaz-

dă să se indigneze: „Scandalos! Cum e cu puțință? Din ce sunt făcuți românii mei?” [8, p. 114].

Un alt dejun, la 14/27 mai 1918, este o bună ocazie pentru a-l portretiza pe șeful executivului, care a fost invitat împreună cu titularul de la Externe, Constantin Arion. Hârtia a consemnat opinia amfitrioanei, cum că Marghiloman „e greu de suportat. Îmi amintește de un fluture. Era rozaliu, zâmbitor, trecea ușor peste toate subiectele neplăcute, într-o eternă stare de admirație față de germani și organizarea lor formidabilă, pe care o descria cu încântare lipsită de tact, chiar dacă talentul acesta prodigios era folosit împotriva românilor noștri. Am avut cele mai ferme intenții să nu fiu nepoliticoasă, dar e drept că mi-am permis să fiu «comică», singura cale de a mă răcori pe care mi-o îngădui, fiindcă prânzul acesta a fost gândit ca o demonstrație de bunăvoință către guvern, care e de părere că nu îl tratăm cu prea multă căldură. Mărturisesc însă că a fost un chin și o grea încercare. Arion a fost mult mai suportabil, fiindcă el măcar e conștient de ce înseamnă pacea aceasta pentru noi” [8, p. 141-142]. Spre finalul lunii are o altă întâlnire cu premierul, la o cină militară, unde participă toți generalii armatei române. Înainte de a ajunge la eveniment, regina a fost sfătuită „să nu fiu prea tăioasă cu el” [8, p. 162], ceea ce înseamnă că, în alte ocazii publice, a avut ieșiri care au fost observate și comentate.

Abia peste o lună, regina și premierul se vor revedea (21 iunie/ 4 iulie 1918), când cel de-al doilea i-a adus o scrisoare de la mama ei, Maria Alexandrovna Romanova, ducesă de Saxa-Coburg-Gotha. Altă întâlnire scurtă va fi la 7/22 iulie 1918, la Comitetul pentru tuberculoși, unde regina l-a invitat și pe Marghiloman. Acesta a venit, „a fost agreabil, ca de obicei, și s-a angajat să ne susțină” [8, p. 222]. În aceeași zi, premierul a avut o audiență la rege, scopul fiind semnarea unui decret de amnistie. Maria s-a opus din răspuțeri – verbal și scris – considerând că semnătura regală „l-ar acoperi de rușine pentru tot restul vieții, nu i-o va ierta NIMENI, ar purta pentru totdeauna pecetea slăbiciunii, și în fața prietenilor, și în fața dușmanilor” [8, p. 222]. Între timp, la 24 iunie/ 7 iulie 1918,

generalul Alexandru Averescu este primit în audiență de regină și, printre altele, își exprimă părerea față de pacea pe care ar fi încheiat-o el, în raport cu cea semnată de Marghiloman. El a considerat că „pacea lui ar fi fost mai bună, fiindcă ar fi încheiat-o cu germanii, pe când Marghiloman, care a ținut partea austrieilor, a obținut o pace mult mai dezavantajoasă, fiindcă dușmanii noștri sunt austriecii, nu germanii” [8, p. 207].

De Sfânta Maria Magdalena (22 iulie/ 4 august 1918), premierul a felicitat-o pe regină chiar la micul dejun. Mai târziu, principesa Ileana (9 ani) a întrebat-o „cum pot suporta să-l văd așezat lângă mine?” [8, p. 237], ceea ce denotă că antipatia sărbătoritei față de Marghiloman s-a răsfrânt și asupra celor din jur, inclusiv a copiilor. A urmat ziua regelui Ferdinand (11/24 august), altă ocazie de felicitări, discursuri și discuții. Între altele, regina, generalul Ernest Baliff (aghiotant regal) și canadianul Joseph Boyle au discutat „despre marele nostru plan. (...) E un plan impunător, ca Boyle însuși” [8, p. 273]. Pentru aducerea la îndeplinire era nevoie de... Alexandru Marghiloman. Astfel, regina merge personal la premier „ca să obținem permisiunile necesare pentru a continua. Nu i-am dezvăluit cât de mare este acțiunea sau cât de mare sperăm să fie, doar că trebuie să fie în ordine din punct de vedere legal” [8, p. 273]. Patru zile mai târziu, de sărbătoarea Sfintei Maria, posesoarea jurnalului a notat că șeful executivului „începe să facă presiuni în direcția legilor oribile pe care vrea să le dea; se așteaptă ca Nando să le semneze și amenință cu demisia dacă refuză” [8, p. 278]. În continuare, textul precizează ce răspuns va oferi regele pentru a nu promulga legile înaintate, dar în final o să accepte „cu inima sângerândă” [8, p. 279] pentru a nu incita inamicii la măsuri represive. Deci, regina știa dinainte cum o să se desfășoare conversația și expune motivele pentru care legile vor fi, inițial, respinse, apoi semnate. După alte două zile Marghiloman a considerat că „atitudinea regelui nu e convingătoare și insistă să demisioneze” [8, p. 281], ceea ce-l îngrijorează pe rege, în timp ce consoarta sa considera că „e prea devreme

să schimbăm guvernul” [8, p. 281], dar aștepta cu nerăbdare acea zi. În ziua următoare, Barbu Știrbey informează că premierul a renunțat la demisie, însă Maria nu consideră că guvernul a câștigat în fața regelui. Totuși, își exprima speranța că guvernării nu îl vor forța pe rege „la noi concesii, până situația va deveni de-a dreptul imposibilă. E dezgustător” [8, p. 282].

La 2/15 septembrie 1918 cei doi se revăd, iar Marghiloman se arată „impresionat” [8, p. 300] de informațiile militare de pe Frontul de Vest. Crucea Roșie rusă urma să se retragă, însă lăsa o treime din materiale reginei Maria. Aceasta afirmă că l-a convins pe premier „să-mi aprobe dreptul de a cumpăra și de a vinde și să-mi asigure protecția lui împotriva rechiziției” [8, p. 301]. A doua zi vine o știre-bombă: prințul moștenitor Carol a dezertat și a fugit cu Zizi Lambrino în Basarabia. Regina a făcut apel la premier, care „a trimis pe cineva să încerce să le afle urma” [8, p. 304]. Mai trec câteva zile până se află unde este Carol și încep discuțiile între cuplul regal, Baliff și Știrbey despre atmosfera negativă creată în spațiul public și deciziile care ar trebui luate. Știrbey a afirmat că Marghiloman, care, inițial, „fusesse împăciuitor și dispus să încerce să salveze situația” [8, p. 312] și-a schimbat opinia și a luat o poziție contra lui Carol. Mai mult, guvernul s-a întrunit pentru a discuta problema și a decis să solicite regelui „să-și declare fiul scos din toate drepturile” [8, p. 312]. Prima reacție a venit de la Maria, care l-a acuzat pe Marghiloman că „și-a vândut sufletul dușmanului, că îi cântă în strună” [8, p. 312]. Apoi, în jurnal, a notat că „dacă l-aș fi avut pe Marghiloman în față, i-aș fi aruncat în cap toată suferința mea adunată, toată urătenia hidoasă și lașă a politicienilor mei români, a tuturor oamenilor care au decizia în mâini în general și care condamnă un băiat pentru prima lui greșală, fără să-i dea ocazia de a se îndrepta...” [8, p. 313]. Știrbey, care se dovedește inteligent, îl sfătuiește pe Ferdinand să-i răspundă lui Marghiloman că executivul nu reprezintă întreaga țară și ar trebui să discute și cu alți oameni politici, lideri de partid, despre deciziile din acest caz. Lucrurile se înfierbântă, toată lumea

discută și propune tot felul de măsuri punitive față de acțiunea prințului moștenitor. La 9/22 septembrie 1918 generalul Artur Văitoianu [13] se întâlnește cu șeful guvernului, apoi merge la Palat, unde expune că guvernul „nu numai că are de gând să-i ceară lui Nando să-l dezmoștenească imediat pe Carol, fără a-i mai da vreî șansă, ci vrea să insiste chiar acum asupra unei regente pentru Nicky (în cazul în care i s-ar întâmpla o nenorocire lui Nando), ba mai mult, o regentă străină, de nobili germani!” [8, p. 321]. Prima greșeală a lui Carol nu a fost și ultima, iar eforturile mamei de a-l înțelege și salva au avut, în final, succes. Un succes plătit de prințul moștenitor cu un arest sever de 75 de zile la o mănăstire. Între cei care au înțeles caracterul lui Carol și au solicitat înlăturarea din linia dinastică s-a numărat și Marghiloman care, în opinia lui Barbu Știrbey, „a fost și el înfrânt și încă nu s-a resemnat” [8, p. 325].

La 16/29 septembrie 1918 regina și premierul au două întâlniri, la Bicaz. În prima, liderul conservator „a fost mult mai împăciuitor, așa că nu avem a ne teme de o criză imediată, deși domnește agitația peste tot” [8, p. 335]. A doua a fost la dejun, după care cei doi au stat de vorbă. Scriitoarea a notat că, deși, „nu stătusem de vorbă cu el de teamă că voi rosti vorbe grele și de neuitat, i-am spus că, din spusele regelui, am înțeles că are de gând să ne susțină și el, ca să avem timp să rezolvăm această situație foarte dureroasă așa cum considerăm că dictează dreptatea și demnitatea noastră. Mi-a răspuns cu cuvinte frumoase, așa că, în loc să-l tratez ca pe un dușman, l-am tratat ca pe un prieten; poate a fost o alegere mai înțeleaptă și mai blândă, care, cine știe, va însemna mai mult pentru mine” [8, p. 336]. Cu alte cuvinte, interesele reginei i-au impus o atitudine binevoitoare față de personajul de care avea nevoie și despre care, până atunci, îl încondeiase în culorile cele mai închise. Despre aceeași întâlnire a notat și Marghiloman, care era conștient de ceea ce îl așteaptă: „Impresia mea generală: eventualitatea retragerii mele e prevăzută – și Regele trebuie să aibă soluția. A câștiga timp față de chestiunea internațională e dorința cea mai scumpă a

Regelui” [5, p. 185]. Peste câteva zile regele și primul-ministru au avut o întâlnire, însă „nu știu exact în ce chestiune” [8, p. 343], ceea ce o nedumerește pe curioasa memorialistă.

Pe front lucrurile mergeau din ce în ce mai bine pentru Antantă și invers pentru Puterile Centrale. Armata Aliată de Orient a înaintat dinspre Grecia și a reușit să obțină capitularea Bulgariei, apropiindu-se de Dunăre. Pe acest fond, energiile românești au reluat ideea reîntrării în război de partea Antantei. În culise totul era pregătit pentru o schimbare politică și debarcarea celui care a fost manta de vreme rea. La 24 octombrie/6 noiembrie 1918 regina Maria a notat că „guvernul nostru odios a căzut și urmează să-l înlocuiască un guvern Coandă [14; 8, p. 377]”. În ziua precedentă, la ora 11, primul-ministru a fost chemat la rege și a avut loc următorul dialog:

„Regele: Am ceva penibil să vă spun. După vizita d-tale de ieri seară au venit să mă vadă miniștrii Antantei și mi-au spus că n-au încredere în Guvernul dumneavoastră. Și, după cum știi, Antanta, în acest moment... Vă reproșează de a fi dat ordinul de intrare în Bucovina, fără a vă fi înțeles înainte cu ei. Bucovina face parte din teritoriile care fac obiectul învoielilor cu ei...

Marghiloman: Demisia mea e de acum la dispoziția Majestății Voastre. Dar, în Bucovina am lucrat în totul în înțelegere cu Majestatea Voastră și eu am reamintit Majestății Voastre că aș face bine să comunic, în semn de prietenie, această ocupare Antantei, pe care în principiu nu o interesează. (...) E foarte regretabil ca străinătatea să facă și să desfacă Guvernele noastre și ca Majestatea Voastră să adopte calea puțin constituțională a Guvernelor de funcționari. (...) Am servit pe Majestatea Voastră și Țara; mulțumită Guvernului meu, Dinastia vorbește cu tărie și această Țară are o Armată, muniții și Basarabia” [5, p. 216]. Urmează demisia scrisă, numirea generalului Coandă și un discurs al fostului premier de la tribuna Senatului, care începe astfel: „Nu pot să mă întind asupra cazurilor retragerii; ar trebui să fac revelații mușcătoare asupra unui fel de politică intimă care se practică...” [5, p. 217]. Mult mai expresivă,

clară și tăioasă este cuvântarea fostului șef al diplomației, Constantin Arion, care arată motivul schimbării executivului: „Victorie la București, unde învingătorii declară că ne înapoiază teritoriile; victorie la Iași, unde Guvernul pune piciorul în Bucovina și în Basarabia de Nord. Guvernul moare fiindcă a luat Bucovina. E cel mai frumos sfârșit ce se putea spera” [5, p. 217]. România a reintrat în război de partea Antantei, iar finalul conflagrației a găsit-o de partea învingătorilor. A urmat Adunarea de la Alba-Iulia (18 noiembrie/ 1 decembrie 1918) și desăvârșirea României întregite. Familia regală a revenit în Capitală, fiind primită cu bucurie, entuziasm și speranța unui viitor mai bun.

Ultima însemnare a reginei Maria despre Alexandru Marghiloman evidențiază mai multe lucruri. În primul rând oportunismul, care în arealul autohton are trecut, prezent și viitor. Urmează apoi acuzarea (mai mult sau mai puțin publică) și marginalizarea celui considerat vinovat de toate suferințele. Astfel, la 21 noiembrie/4 decembrie 1918, a fost organizat un spectacol de teatru, la care au fost invitați familia regală, foști și actuali guvernanți, Alexandru Marghiloman (ca șef al Crucii Roșii) și militari francezi. Aceștia din urmă au refuzat participarea dacă în sală urma să fie prezent fostul premier. Detensionarea situației a aparținut Alexandrinei (Didina) Cantacuzino, însă regina nu a ratat ocazia să se arate revendicativă: „Didina și-a luat asupra ei sarcina de a-i explica lui Marghiloman că ar fi o idee bună ca în seara aceea să fie bolnav și să nu-și facă apariția. E o perioadă foarte pătimasă, cei care au fost de partea cealaltă trebuie să accepte că le-a venit rândul să piardă. Nouă ne-a fost rândul destul timp” [8, p. 433]. La rândul său, liderul conservator a scris în memoriile sale că regina Maria a impus ca anumite prezențe feminine să nu fie invitate la spectacol. Recomandarea ca el să nu participe a sosit prin Alexandrina Cantacuzino, care, însă, nu l-a găsit acasă, dar a înțeles mesajul: „Cred că dânsa e indicată să-mi prezinte pilula. Îi scriu îndată să nu se mai ostenească” [5, p. 234]. Finalul acestei odisee are loc la finalul lunii aprilie 1919. Regina a organizat o conferință de presă

la palatul Cotroceni, pentru a expune rezultatele vizitei sale în străinătate. În context s-a referit și la numele unor viitori posibili premieri, dar și la problemele create de cenzură. „Dânsa n-a uitat cenzura lui Marghiloman la Iași. Majestatea Sa nu scapă niciodată o ocazie pentru a manifesta contra aceluia care era «singurul nostru amic». *Amiciția stinsă distilează totdeauna fiere!*” [5, p. 289], este încheierea literară a celui care s-a sacrificat pentru țară și nu a primit decât critici și acuze. Marghiloman și-a asumat sarcina de a salva țara în momente critice și de a se sacrifica pe sine din punct de vedere politic. Nu a fost singurul în istoria națională care a înțeles să pună țara mai presus de persoana sa, iar țara să fie nerecunoscătoare atunci când pericolul a trecut și lucrurile au revenit la normal.

Note și referințe bibliografice:

1. Barbu Știrbey (4 noiembrie 1872, Bufta – d. 24 martie 1946, București) a urmat Facultatea de Drept la Paris, revine în țară, intră în politică și este ales deputat (1901–1905). A fost numit administrator al Domeniilor Coroanei (1913–1927), consilier personal al regelui Ferdinand, apropiat de regina Maria și de Ion I.C. Brătianu. A fost numit premier (4-20 iunie 1927), însă după întronarea regelui Carol al II-lea a fost obligat să plece în exil (februarie 1931–octombrie 1940). În primăvara anului 1944 a fost trimis la Cairo pentru a negocia ieșirea României din război în condiții decente. Pentru mai multe detalii: Constantin Constantinescu, *Prințul Barbu Al. Știrbey*, București: Paul Editions, 2022; Cătălin Strat (ed.), *I love you, my Marie. Scrisorile lui Barbu Știrbey către regina Maria*. București: Editura Corint, 2023.

2. Alexandru Marghiloman (n. 27 ianuarie 1854, Buzău – d. 10 mai 1925, București) doctor în drept și în științe politice la Paris (1878); intră în Partidul Conservator, devine deputat (din 1884) și ministru în diferite cabinete conservatoare (1888–1913); vicepreședinte al Jockey-Club (din 1903) și președinte al Crucii Roșii (din 1914). Din iunie 1914, a fost ales președintele Partidului Conservator. A acceptat funcția de prim-ministru (martie–octombrie 1918) pentru a îmbunătăți condițiile dure impuse României de reprezentanții Puterilor Centrale în negocierile de pace.

3. Maria, Regina României. *Jurnal de Război 1916–1917* (traducerea din engleză de Anca Bărbulescu, ediție îngrijită și prefată de Lucian Boia). București: Editura Humanitas, 2014.

4. Generalul Alexandru Averescu (n. 9 martie 1859, Ismail – d. 3 octombrie 1938, București) urmează

Seminarul teologic din Ismail, participă voluntar la Războiul de Independență (1877–1878), absolvă Școala divizionară de la Mănăstirea Dealu (1881) și Școala Militară de la Torino (1886). După intrarea României în Războiul de Întregire i s-a încredințat comanda Armatei a II-a (1916–1918). Prim-ministru în perioadele ianuarie-martie 1918, martie 1920-decembrie 1921 și martie 1926 – iunie 1927.

5. Marghiloman, Alexandru. *Note Politice*, vol. III, ediție și introducere Stelian Neagoe. București: Editura Scripta, 1995.

6. Constantin C. Arion (n. 18 iunie 1855, București – d. 27 iunie 1923, București) a urmat Facultatea de Drept la Paris și a devenit doctor în drept (1878), după care a urmat o carieră universitară ajungând șeful Catedrei Drept Comercial și Maritim la Facultatea de Drept din București. A devenit șef de cabinet la Ministerul de Externe, apoi s-a înscris în Partidul Conservator. A deținut funcțiile de ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice (iulie 1900-februarie 1901, decembrie 1910 – martie 1912, martie-octombrie 1912), de Interne (martie-octombrie 1912), Agricultură și Domenii (aprilie-decembrie 1913) și Externe (martie-octombrie 1918). A fost ales membru de onoare al Academiei Române (1912).

7. Maria, Regina României. *Jurnal de Război 1917–1918* (traducerea din engleză de Anca Bărbulescu, ediție îngrijită și prefată de Lucian Boia). București: Editura Humanitas, 2015.

8. Maria, Regina României. *Jurnal de Război 1918* (traducerea din engleză de Anca Bărbulescu, ediție îngrijită, prefată și scurtă cronologie de Lucian Boia). București: Editura Humanitas, 2015.

9. Charles Auguste Philippe de Beaupoil, conte de Saint-Aulaire (n. 1866, Angoulême – d. 1954, Périgord) diplomat de carieră al Republicii Franceze la Tunis (1893), în America Latină și la Viena; ministru delegat pe lângă Rezidența Generală a Franței în Maroc (1912–1916), ministru plenipotențiar în România (1916–1920), ambasador în Spania (1920) și Marea Britanie (1921–1924).

10. Ion Mitileneu (n. 28 septembrie 1868, București – d. 11 iunie 1946, București) a urmat studii de drept și s-a înscris în Partidul Conservator. Deputat (din 1899) și prefect al Poliției Capitalei (1911–1913); secretar general al Ministerului de Interne (martie 1918) și ministru de Justiție (iunie-octombrie 1918) în guvernul Alexandru Marghiloman. Se alătură Partidu-

lui Poporului (general Alexandru Averescu) și deține portofoliul Externelor (30 martie 1926 – 3 iunie 1927).

11. Traian Moșoiu, general (n. 2 iulie 1868, Bran, Brașov – d. 29 iulie 1932, București) a urmat Școala Militară de Ofițeri din Viena (1887–1889), iar din 1893 a trecut în armata română. A fost avansat colonel (1916), general de brigadă (1917) și general de divizie (1919). În Războiul de Întregire a comandat Regimentul 2 Infanterie „Vâlcea”, Grupul „Lotru”, Diviziile 20, 23 și 12 Infanterie, cu care s-a distins în bătălia de la Oituz. În campania din 1918–1919 a comandat Divizia 7 Infanterie (mai-decembrie 1918), Comandamentul Trupelor din Transilvania (decembrie 1918 – aprilie 1919), Grupul de Nord și Gruparea de Manevră.

12. Eremia Grigorescu, general (n. 28 noiembrie 1863, Târgu Bujor – d. 21 iulie 1919, București) a absolvit Școala Militară de Ofițeri din București (1884) și Școala de Aplicație de Artilerie și Geniu (1886). În Războiul de Întregire a comandat Divizia 15 Infanterie (1916), Grupul „Oituz-Vrancea” (1916–1917), Corpurile 4 și 6 Armată (1917) și Armata 1 (iulie 1917 – iulie 1918); inspector general al armatei (1918) și ministru de Război (octombrie-noiembrie 1918).

13. Arthur Văitoianu, general (14 aprilie 1864, Ismail – d. 17 iunie 1956, București) militar de carieră, a absolvit Școala Militară de Ofițeri (1884) și Școala de Artilerie și Geniu din București (1886). Avansat general de brigadă (1915), a comandat Divizia 10 Infanterie (1916), Corpul 2 Armată (ianuarie 1917), Corpul 4 Armată (august 1917), distingându-se în luptele de la Mărăști și Oituz. General de corp de armată (1918), a primit comanda Armatei a II-a, a fost numit inspector general de armată și comisar general al Basarabiei (iunie 1918). Ministru de Interne (24 octombrie – 29 noiembrie 1918), de Război (29 noiembrie 1918 – 12 septembrie 1919) și prim-ministru în perioada 27 septembrie–28 noiembrie 1919.

14. Constantin Coandă, general (n. 6 martie 1856, Craiova – d. 30 septembrie 1932, București) a fost atașat militar la Viena și Bruxelles. General de brigadă (1902), inspector general al Artileriei (1904–1910), general de divizie (1911), delegat militar la Conferința de Pace de la București (1913), șeful Misiunii Militare române pe lângă Marele Cartier General rus (1916–1917) și general de corp de armată (1917). Prim-ministru și ministru al Afacerilor Străine în perioada 24 octombrie/6 noiembrie – 29 noiembrie/ 12 decembrie 1918, apoi de președinte al Senatului (1920–1921 și 1926–1927).